

SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS BLASZFÉMIA ELTÉRŐ KULTÚRÁINKBAN

LILIA BENSEDRINE-THABET*

1. Bevezetés

Ön arra kér, hogy a szólásszabadság és a blaszfémia egymástól eltérő kultúráinkban betöltött szerepéről folytassunk eszmecserét, és ezt szeretném megköszönni. Ez a téma összetett, és mindenképpen elvezet minket a vallás és a szentség kérdésköréhez. A jelen tragikus eseményei mutatják, hogy e téren milyen nagyfokú az érzékenység, és milyen hatalmasak a feszültségek. Annál is nehezebb erről beszélni, mivel olyan világban élünk, amelyben minden kapcsolatban áll mindennel. Egyes tudósok kifejezetten azt állítják, hogy a világ nem válságban, csak változóban van, a kölcsönös összekapcsolódás és a kölcsönös függés jellemzi.¹

A téma több szempontból is kihívás elé állítja a vizsgálót. Hogyan határozható meg a blaszfémia? A *Larousse*-szótár a blaszfémiát a következőképpen definiálja: „az istenséget, a vallást, vagy a tiszteletreméltónak, illetve szentnek tartott dolgokat sértő szó vagy beszéd.” Létezik-e blaszfém kijelentés vagy tett abszolút értelemben véve? A blaszfémia csak belülről értelmezhető: egy valláson, egy hiten vagy egy vallási közösségen belül. Egy kijelentés vagy tett blaszfém jellegét és ennek súlyát csak annak függvényében mérhetjük fel, mit védelmez egy hit, illetve egy vallás, hogy milyen kontextusban hangzik el a kijelentés, vagy megy végbe a tett, illetve hogyan fogadják azt. Így például egy muszlim tagadhatja a keresztény szentháromságot, egy keresztény pedig kétségbe vonhatja az iszlám prófétájának próféta voltát. Egyes országokban ezt megengedi a szólásszabadság. Más helyeken más kontextusban más szereplők ugyanezeket a kijelentéseket provokációnak, sőt blaszfémiának tekintenek.

Egy másik hasonló jellegű példa, amikor az iszlám prófétáját turbán helyett bombával a fején ábrázolják.² A francia bírák úgy ítélték meg, hogy a szólásszabadság ezt megengedi.³ A muszlimok nagy része úgy fogta fel, hogy ez a karikatúra bántja, sérti hitüket, ezért sértésként, sőt egyenesen támadásként élték meg. Ez pedig azt a kérdést veti fel, hogy vajon elhatárolhatók-e egymástól az európai emberi jogi bíróság joggyakorlata szerint a szólásszabadság körébe sorolt gondolatok és vélemények,⁴ amelyek sértők, megbotránkoztatók és felzaklatók lehetnek, valamint az egyén joga ahhoz, hogy vallási érzületét ne sértsék meg, illetve a mások megsértésének tilalma.⁵ Hol húzódik a határ a (francia és európai jog által elfogadott) tiszteletlen kritika és a (tiltott) szidalmazás⁶ között? Hogyan állapítható meg, hogy a jogi értelemben azonos értékkel rendelkező alapjogok közül melyik előbbre való? Hiszen tulajdonképpen mindig egy szabadság áll a többi szabadsággal és egy jog a többi joggal szemben. Hogyan hozható összhangba az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkelyében megfogalmazott véleménynyilvánítás szabadsága és ugyanezen egyezmény 9. cikkelyében fellelhető gondolat- és vallásszabadság? Különböző országok akár Európán belül is különböző, sőt teljesen eltérő módon foghatják fel, érthetik, értelmezhetik jogilag, és szankcionálhatják büntetőjogilag a vallási érzékenységet sértő kritikus, vagy akár provokatív megnyilvánulásokat.

Ezek az érdekesítő kérdések hosszabb kifejtést érdemelnének. Idő hiányában engedjék meg, hogy röviden bemutassam, hogyan állnak a blaszfémia és a véleménynyilvánítás szabadsága kérdéséhez két országban: Franciaországban és Tunéziában.

* Egyetemi tanár, Université de Strasbourg. E-mail: lilia.bensedrine@wanadoo.fr.

¹ Michel SERRES: *Petite Poucette*. Le Pommier, 2012. 84.

² A dán *Jyllands-Posten* című napilap 2005. szeptember 30-án publikált egy olyan karikatúrát, amely Mohamed prófétát turbán helyett bombával a fején ábrázolta. Ezt a rajzot a *Charlie Hebdo* c. hetilap 2006. február 8-án újraközölte.

³ Az ítélet adatai: Párizsi Fellebbviteli Bíróság, 11ème chambre A, 2008. március 12., RG no. 07/02873.

⁴ *Handyside v. UK*, no. 5493/72, 1976. december 7-i döntés, A sorozat, no. 24, 49. bekezdés.

⁵ *Com EDH*, 1982. május 7., *Gay News and Lemon v. UK*, (1983) 5 EHRR 123.

⁶ Az 1981. július 29-i sajtószabadságról szóló törvény 29. és 33. cikkelye.

2. Blaszfémia és szólásszabadság Franciaországban

A francia jog egyértelmű: senki sem vádolható blaszfémiával. A blaszfémia vétségét az 1789-es forradalom alatt szüntették meg, a Restauráció idején, 1825-ben újra bevezették,⁷ majd 1830-ban hatályon kívül helyezték. A sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvényben a blaszfémia végleg eltűnt a vétségek listájáról. Mindazonáltal a francia törvénykezés két alapjog között ingadozik: a lelkiismereti szabadság és a vallási meggyőzések tisztelete, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága között. A vallási meggyőzések tisztelete alkotmányos jog. Az 1958. október 4-i alkotmány a következőképpen rendelkezik: „Franciaország (...) biztosítja valamennyi állampolgár törvény előtti egyenlőségét származási, faji, vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Tiszteletben tart minden hitet.” Az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata szintén biztosítja a lelkiismereti szabadságot, hiszen kimondja: „Senkit meggyőződése, vallási s egyéb nézetei miatt háborgatni nem szabad, feltéve, hogy e meggyőződés s e nézetek megnyilvánulása a törvényes rendet nem sérti.” Törvényi szinten az 1905. december 9-i, az egyházak és az állam szétválasztásáról szóló törvény kimondja, hogy „A köztársaság biztosítja a lelkiismereti szabadságot. Garantálja a vallások szabad gyakorlását.” Így a két részre, (az egyén szintjén) lelkiismereti szabadságra (társadalmi szinten pedig) a vallásgyakorlás szabadságára osztható vallásszabadságot Franciaországban biztosítani valamint büntetőjogilag védeni is kell. A véleménynyilvánítás szabadsága is alkotmányos jog. Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának 11. cikkelye kimondja, hogy „A gondolatok és vélemények szabad közlése az embernek egyik legértékesebb joga; ennél fogva minden polgár szabadon szólhat, írhat s nyomtathat ki bármit, felelősséggel tartozván viszont e szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben.”

Az Európa Tanács szintjén is figyelembe veszik ezt a kettős elismerést. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 9. cikkelye a gondolat- lelkiismereti és vallásszabadságot, a 10. cikkely pedig a véleménynyilvánítás szabadságát mondja ki. Ezek alapvető szabadságjogok. Mindazonáltal nem abszolútak. Különböző megszorítások és korlátozások alá eshetnek és azonos értékűek. Ennek következtében, amikor egy megnyilatkozás, egy rajz, egy karikatúra vagy bármely más közlés alkalmas a hívők érzékenységének megsértésére, el kell dönteni, melyik szabadságjog érvényesüljön. Ilyenkor a bíró feladata az, hogy egyensúlyt teremtsen a véleménynyilvánítás szabadsága és a hívők érzékenységének tiszteletben tartása között.

Bár a francia jog nem ismeri a blaszfémia fogalmát, többféle vétség ismeretes: a szidalmazás,⁸ a rágalmazás, az erőszakra, a gyűlöletre, a diszkriminációra⁹ való uszítás. Ezeket hozhatják fel a hívők, ha vallási érzületükben sértve érzik magukat. Manapság a francia bírúk azt igyekeznek elkülöníteni, hogy a kérdéses közlés a vallásra és annak gyakorlására vonatkozik-e, amely esetben megengedett,¹⁰ vagy a hívőkkel szemben ellenséges, amely esetben tiltott.¹¹

3. Blaszfémia és szólásszabadság Tunéziában

A 2011. január 14-i forradalmat követően egyfajta szabadság kezdte jellemezni a művészi alkotást. Egy, a La Marsala negyedben található Abdellia palotában rendezett festészeti kiállítás, valamint Marjane Satrapi *Persepolis* című rajzfilmjének vetítése kapcsán tüntetések, és erőszakos zavargások törtek ki.¹² A film egyik kockáját, amelyben egy kislány álmában Istent felhőn üldögélő fehér

⁷ Az 1825. április 20-i szentséggyalázásról szóló törvény.

⁸ Az 1881. július 29-i sajtószabadságról szóló törvény.

⁹ Az 1972. július 1-i 72-546 sz. törvény.

¹⁰ Párizsi Büntető törvényszék, 17ème chambre, 2007. március 22. Párizsi Fellebbviteli Bíróság (3. lj.).

¹¹ Amandine CAPITANI – Marcel MORITZ: La liberté de caricature et ses limites en matière religieuse. *Lamy Droit de l'immatériel*, 2006. március, 75–82.

¹² Több műalkotást tönkretettek, összeszabdaltak vagy felgyújtottak 2011 októberében, 2012 júniusában pedig egyes rendőrörsök, illetve politikai pártok több helyiségét kifosztották.

szakállas bácsinak látja, szentséggyaláznak fogták fel, ezért blaszfémiának minősítették, lévén, az iszlám tiltja Isten képi ábrázolását. A tüntetők megpróbálták felgyújtani a rajzfilmet sugárzó tévécsatorna székhelyét, valamint a csatorna igazgatójának magánlakását. A zavargásokat követően az akkor hatalmon lévő párt javaslatot tett a szentséggyalázás büntethetőségére. Benyújtott egy törvénytervezetet a büntetőtörvénykönyv módosítására. Ezzel egy időben az első alkotmánytervezet is tartalmazott a szentséggyalázással kapcsolatos büntetőrendelkezéseket.

E terveket sokan elleneztek. Ez a reakció a civil társadalomból érkezett, képviselők, politikai pártok jogi szakértői bizottságok¹³ részéről, rámutatva arra, milyen nehéz meghatározni azt, mi a szent. Hogyan határozható meg a szentséggyalázás fogalma? Ki fogja meghúzni az áthághatatlan határvonalat? Milyen kritériumok alapján? Vajon nem vetül-e a gyanú árnyéka ezentúl a legkisebb szellemeskedésre vagy a legártatlanabb pajkos megjegyzésre is? Ki ítélkezhet a művészetek felől? A művészek? Az egyházi emberek? A bíróságok? Hol lesz a határ? Milyen értékek mentén döntünk afelől, történt-e szentségsértés?

Sokan szólítottak fel a szólásszabadság védelmére és arra, hogy a lelkiismereti szabadság kerüljön be a tunéziai alkotmányba. Ez a jelentős mozgósítás megghiúsította a szentséggyalázás büntethetőségének bevezetésére tett kísérleteket. Ez vezetett 2014. január 26-án a kiváló jogász, Yadh Ben Achour által kompromisszumosnak nevezett alkotmányhoz. Meglátását a 6. cikkelyvel támasztotta alá, amely így fogalmaz: „Az állam védi a vallást, biztosítja a vallás, a lelkiismeret, valamint a vallásgyakorlás szabadságát. Garantálja, hogy a mecsetek és a vallásgyakorlás színterei ne szolgálhassanak pártérdekeket. Az állam elkötelezi magát az önmérséklet és a tolerancia mellett, valamint védi a szentséget az ellene irányuló bármiféle támadás ellen. Kötelessége tiltani és megakadályozni a hittagadás vádját, valamint bármiféle gyűlöletre és erőszakra való uszítást.” Most először szerepel a lelkiismereti szabadság az alkotmányban. Ugyanakkor ez a cikkely arra kötelezi az államot, hogy a szentséget védje minden sérelemtől, bár igaz, hogy nem szankcionálja a szentségsértést. Achour kiemelte,¹⁴ hogy az államnak meglehetősen nehéz lesz összeegyeztetnie vallás- és szentségvédő szerepét a lelkiismereti szabadság és a szólásszabadság védelmezőjének szerepével.

4. Összegzés

Engedjék meg, hogy felszólalásomat egy tunéziai jogász, az ügyvéd, az emberi jogok védelmezője és szabadságjogi harcos Chokri Belaid¹⁵ szavaival zárjam! A szabadságjogok védelme melletti elkötelezettségéért életével fizetett.

„A 2011-es forradalom két kulcsszava »szabadság« és »méltóság«. Márpedig szabadság nem létezhet anélkül az alapvető érték nélkül, amit sokszínűségünk és sokféleségünk jelent. Mindkét fogalom a gondolat szabadságán, a véleménynyilvánítás szabadságán, valamint a lelkiismeret és a hit megválasztásának szabadságán nyugszik. És a legjelentősebb kérdés az információkhoz való szabad hozzáférés joga, a tudományos kutatás szabad végzésének joga és mindenek előtt a szabad alkotáshoz való jog. (...) Az alkotás nem minősíthető. Értékét csak a szakmai kritika határozhatja meg, a bíróságok azonban nem. Demokrácia nem képzelhető el a szabad, plurális és demokratikus tájékoztatás nélkül.”

¹³ Ez a jogi szakértőkből álló bizottság 2011-ben tevékenykedett a Yadh Ben Achour elnöklete alatt működő, a forradalmi célok megvalósítására létrejött hatóság keretében.

¹⁴ Yadhba.blogspot.com/2014/09/le-compromis-historique-entre-etat.html

¹⁵ Ő védte többek közt a Nessma televíziós csatornát, ami a *Persepolist* sugározta.